

ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИ ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНГА КЎЧИРИЛГАН ТАЪЛИМ СОҲАСИ

Ахтам Юсупович Атажанов

Чирчиқ олий танк кўмондонлик муҳандислик билим юрти катта ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

“Иккинчи жаҳон уруши йилларида СССРнинг шарқий ҳудудларига эвакуациянинг амалга оширилиши” мақоласи иккинчи жаҳон уруши давридаги СССР халқи, хусусан, ўзбек халқининг фронт ортидаги эвакуация жараёнида кўрсатган матонати, сабри ҳамда ғамхўрлигини ёритиб беришга қаратилган бўлиб, бунда асосий урғу Жаҳон урушининг бошланиши ва эвакуациянинг боришига аҳамият берилган.

Калит сўзлар: Иккинчи жаҳон уруши, эвакуация, ғарбга чекиниш, фронт орти ҳаракатлари.

ABSTRACT

The article "Implementation of evacuation to the eastern regions of the USSR during the Second World War" aims to shed light on the fortitude, patience and care shown by the people of the USSR during the Second World War, especially the Uzbek people, during the evacuation process behind the front, with the main emphasis on the beginning of the World War and the progress of the evacuation.

Keywords: World War II, evacuation, retreat to the west, rear-front operations.

КИРИШ

Иккинчи жаҳон уруши тарихда мисли кўрилмаган даражада даҳшатли, бутун инсоният бошига оғир кулфатларни солган уруш бўлди. Дунёда тинчлик учун кураш олиб борган давлатлар ўзаро бирлашди. Бизнинг мард, енгилмас ва олийжаноб халқимиз буюк Ғалабани таъминлашга беқиёс ҳисса қўшгани билан барчамиз ҳақли равишда фахрланамиз.

“Бу машъум уруш туфайли, - деб таъкидлайди Ислом Каримов, энг камида 400 минг оила бевосита айрилиқ азобига дучор бўлган”.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Уруш гирдобига тортилган давлатнинг бирламчи вазифаси ўз ғалабасини кафолатлай оладиган мустаҳкам, тизимли ва юқори кўрсаткичларни таъминловчи кўшинлар

орт таъминот хизматини йўлга қўйиш эди. Таъкидлаш жоизки, Совет давлатининг бу борада Германия қиёсида имкониятлари анча кўп сонли эди. Давлатнинг амалдаги чегаралари қамрови ва кўп сонли халқлардан ташкил топган миллионлаб ишчи кучи давлатни фожиа ёқасидан чиқариб олди. Хусусан, Иккинчи Жаҳон уруши йилларида ўзбек халқининг кучларини фашизмга қарши курашга сафарбар қилиш ва шу билан юзага келган муаммоларни республикада Компартия МК биринчи котиби Усмон Юсупов бошқарган.

Урушнинг биринчи кунлариданоқ немис қўшинлари тез суръатлар билан мамлакат ичкарасига қараб бостириб борди. Саноат корхоналарини шошилинич равишда фронт линиясининг шаҳарлари ва қишлоқларидан Шарққа, Марказий Осиё ва Қозоғистонга кўчириш ва эвакуация қилиш ишлари бошланди. Уруш давридаги оғир шароитларда Ўзбекистон раҳбарияти қисқа вақт ичида эвакуация қилинган корхоналарни жойлаштириш ва фронт эҳтиёжлари учун маҳсулотлар ишлаб чиқариш билан боғлиқ мураккаб вазифаларни ечимини топишга киришдилар. Эвакуация қилинган аҳоли, уларни жойлаштириш, иш ва ҳаёт учун зарур бўлган барча эҳтиёж буюмлари билан таъминлашга алоҳида эътибор қаратилди.

1941 йил мамлакатнинг душман босиб олган ҳудудларини ва фронт яқинидаги туманларини ташлаб чиққан дастлабки 10 минг киши республикага 1941 йилнинг ёзидаёқ кела бошлаган эди. Ўзбекистон уруш йиллари Совет иттифоқининг босиб олинган туманларидан, Украинадан (1941- йил 1- сентябри маълумотларига кўра – 5717 киши, октябр-ноябр ойига уларнинг сони 54029 кишига етди) ва Беларусиядан ҳаммаси бўлиб 1 млн дан ортиқ кишини қабул қилди, улардан 200 минг нафари болалар эди.

Шунингдек, янги аниқланган маълумотларга кўра, уруш ўчоғига айланган ўлкалардан Ўзбекистонга 1 миллион 500 минг киши, жумладан, 250 мингдан зиёд бола эвакуация қилинган. Кўплаб оилалар боқувчисиз қолган болаларни ўзларига фарзандликка олдилар, топган-тутганларини улар билан баҳам кўрдилар. Турли миллатларга мансуб бўлган 14 болани фарзандликка олган тошкентлик темирчи уста Шоаҳмад Шомаҳмудов ва унинг хотини Баҳри Акрамовалар оиласи юксак инсонийлик фазилатларини кўрсатиб кўпчиликка ибрат бўлдилар. Урушдан ногирон бўлиб қайтиб келган каттақўрғонлик Ҳамид Саматовлар оиласи 13 болани, самарқандлик колхозчи аёл Фотима Қосимовалар оиласи 10 болани ўз қучоғига олиб, меҳр- қўри билан уларнинг қалбини иситди, дилини ёритди.

Ўзбекистон раҳбарларидан Усмон Юсупов ва Йўлдош Охунбобоев оилалари ҳам етим болаларни ўз тарбиясига олдилар. Ўнлаб болаларни фарзандликка олиб тарбиялаб, вояга етказган оилалар республикамизда анчагина. Уларнинг буюк инсонпарварлик, ватанпарварлик жасорати Тошкент шаҳрининг Халқлар дўстлиги майдонида яратилган ёдгорликда абадийлаштирилди. Ўзбекистонга жангларда ярадор бўлган ёки бемор бўлиб қолган минглаб жангчилар – аскар ва зобитлар ҳам жўнатиларди. Уларни қабул қилиб олиш, жойлаштириш, саломатлигини тиклаш ишларига алоҳида меҳрибонлик қилинди, республикамиз соғломлаштириш марказларидан бирига айланди. Умуман уруш йиллари 4,5 мингдан ортиқ болани ўзбекистонликлар фарзанд сифатида тарбияладилар.

1941 йил июнь-декабрь СССРнинг душман босиб олиши мумкин бўлган районларидан 151 та завод ва фабрика Ўзбекистонга кўчириб келтирилди. Улар орасида Ленинград тўқимачилик машиналари заводи, “Россельмаш”, “Қизил оқсой”, “Сумск компрессор” ва “Днепропетровск карборунд” заводлари, Москвадаги “Электрокабель” ва “Подъёмник” заводлари, Темир йўллар халқ комиссарлиги машинасозлик заводи, Чкалов номидаги авиация заводи, “Красный путь” заводи, Киевдаги “Трансигнал” заводи, Сталинград кимё комбинати ва бошқалар ҳам бор эди.

Хусусан, эвакуация қилинган завод ва ташкилотларни ишга тушириш ишларини назорат қилиш мақсадида махсус ҳукумат комиссияси, вилоятларда эса коммунистик партиялар негизида вилоят комиссиялари таъсис этилди. Завод ва ташкилотларни ишга туширишга талаб этиладиган 2-3 йил миқдоридаги вақт бир неча ойгача қисқартирилди. Заводларнинг ишга туширилиши билан бир вақтнинг ўзида ҳарбий ёналтирилган маҳсулотлар ишлаб чиқарила бошланди. Мисол тариқасида, халқнинг ватанпарварлик руҳи ёрдамида «Ростсельмаш» заводи алоҳида цехлари 25 кун мобайнида ишга туширилиб маҳсулот ишлаб чиқара бошлади.

Аммо, заводларнинг ишга туширилиши билан бир қаторда юқори малакали ишчи кадрларнинг етишмаслиги яққол муаммога айлана бошлади. Бунинг устига, умумҳарбий сафарбарлик натижасида фронтга кўплаб малакали кадр эркакларнинг кетганлиги ва аҳолининг талайгина қисмини аёллар, кексалар ва болалар ташкил этарди. Бироқ, урушнинг биринчи кунлариданок аёллар ўзининг матонат ва ватанпарварлик руҳини кўрсатди ва 1941 йилнинг октябрига келиб, «Ташсельмаш» заводининг ўзида 800, Тошкент текстиль комбинатида эса 825 аёл токар, слесар ва бошқа касблар эгалари ишлар эди. Шу йилнинг ўзида 10

октябр статистик маълумотларига қараганда, Ўзбекистон умумий ишчи кучининг 45% аёллар ташкил этарди.

Эвакуация қилинган завод ва фабрикаларни тиклашда талабалар, ўқувчилар, уй бекалари, фан ва маданият ходимлари, хизматчилар ва колхозчилар қўлида белкурак, кетмон, лом олиб чарчаш нималигини билмай меҳнат қилдилар. Эвакуация қилинган корхоналарни жойлаштириш учун 400 минг квадрат метр майдон ажратилди. Бунинг учун мос келадиган турли бинолар бўшатилиб, қайта қурилди. 200 минг квадрат метр майдон янгидан барпо этилди. Бир вақтнинг ўзида, ишчилар ўртасида «200 чилар» ҳаракати авж ола бошлади, бунга юқорида қайд этилган юксак ватанпарвалик руҳи асос бўлиб хизмат қилди. Чунончи, ҳаракатнинг моҳияти «Нафақат ўзим балки, фронтга кетган инсон учун ҳам режани бажариш»га интилишдан иборат эди. Кундан кунга ҳаракат иштирокчилари сони ортиб борди, фақатгина Самарқанд «Колхозник» заводида уларнинг сони 60 кишини ташкил этарди. Ташсельмаш заводида улар қаторига слесар Хусаинов, штамповчилар Мақсудова, Разумова, Ризаева, токарлар Икромов, Юсупов ва бошқалар кирди.

Ўз кўрсаткичларини янада ошириш ҳаракатидаги кўплаб ишчилар ишлаб чиқаришнинг янги усулларини қўллаб бошладилар ва ўз завод бўйича касбдошларига ўргатишлари натижасида биргина Ташсельмаш заводининг №8 цех кўрсаткичи ҳар ойда 180-210% ташкил этарди.

Ишга туширилган ташкилотлар ишлаб чиқарувчи маҳсулот айирбошлови 1940 йилдаги 1.4 млрд. рублдан 1942 йилга келиб 2 млрд. рублни ташкил этди.

Юксак ватанпарварлик ва халқининг ғалабасига интилиш натижасида республика саноати 1941 йилда йиллик режани тўлиқ бажарди. Мамлакат иқтисодиётининг айрим тармоқлари, хусусан, нефт сектори режани 120%, ёғ-мой ишлаб чиқариш тармоғи эса 102% га ошириб бажарди.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Хулоса қилиб айтганда, Совет давлати таркибидаги Ўзбекистон халқи нафақат фронтнинг олд чегаралари, балки орт ишларида ҳам кураш ва жанглар олиб борар эди. Фронт орти ишларига жалб этилган ҳар бир аёл, ёш авлод ва кексалар ўзлигидан бутунлай кечиб, фронт ва ғалаба учун жон-жаҳдини бағишлаб хизмат қилар эди.

REFERENCES

1. Беликов А.М. Советский тыл в годы Великой Отечественной войны. – М.: «Знание», 1969. – Б. 26.



2. Самсонов А.Л. Очерки истории Коммунистической партии Узбекистана. – М.: «Комсомол», 1988. – Б. 97.
3. Рахимбабаева С. Женщины Узбекистана на пути к коммунизму. – Т.: Госиздат УзССР, 1949. – Б.44.
4. Воскобойников Э.А., Яковлев В.М. Организаторская и идеологическая работа Коммунистической партии Узбекистана в годы ВОВ (июль 1941-1945). – Б. 35.
5. «Правда Востока», 1942 й. 3 август.
6. Коллектив авторов. История рабочего класса Узбекистана. т. 2. – Т.: «Наука», 1965. – Б. 214.
7. Мирзиёев Ш.М. Аждодларимизнинг мислсиз жасорати ёш авлодни ватанпарварлик руҳида тарбиялашга хизмат қилади. // Халқ сўзи. 10.05.2020. №98. – С. 1-3.
8. Ульмасбаев Ш.Н. Промышленное развитие Советского Узбекистана. – Т.: Госиздат УзССР. – Б. 165.
9. Яцышина А.Ф. Рабочий класс Узбекистана в годы ВОВ. // «Общественные науки в Узбекистане», - Т.: 1970. №5. – Б. 9.
10. Ислом Каримов. Ватан саждагоҳ каби муақаддасдир. 3-том. –Тошкент: Ўзбекистон, 1996 й. 80-бет

